a trebuit să-și fixeze o rețea mai rară, spre deosebire de anchetele regionale, care se pot face tot în al doilea sau al treilea sat. Anchetele ulterioare, rămânându-le un suficient număr de puncte, vor avea posibilitatea să intercaleze în cercetări și materialul din ALR. Numerotarea s'a început din sudul Banatului și s'a continuat pentru tot Ardealul, apoi în Bucovina, Basarabia, Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Un exemplu: sect. I cuprinde partea Sud-estică a Banatului, având numere dela 1—30. Din acestea s'au anchetat de Pop următoarele: 1) (comuna Jupalnic, j. Severin), 5 (Bârzasca, j. Caraș), 9 (Cărbunari, j. Caraș), 12 (Borlovenii Vechi, id.), 18 (Cornereva, j. Severin), 24 (Maidan, j. Caraș), 26 (Măru, j. Caraș), 28 (Câlnic, id.). De E. Petrovici, în acest sector, s'au anchetat următoarele sate: 2 (Pecenișca, j. Severin), 27 (Glimboaca, id.) și 25 (Carașova, j. Caraș) și 29 (Secășeni, j. Caraș), ambele cu populație minoritară (slavă). În acest sector deci mai rămân 18 numere libere pentru viitoarele anchete. Pentru a ușura cartografierea și a nu avea patru cifre, numerele punctelor ALR.-ului nu vor trece de 999.

Din acest bogat material prezint, în cele următoare, câteva constatări, bazate pe hărțile alcătuite, din care pot fi publicate numai două *(soage* și *mână)*, din pricina greutăților financiare.

2. CUM DISPAR TERMENII VECHI ADMINISTRATIVI ȘI CUM SE ÎNCETĂȚENESC CEI NOI

Chestionarul normal cuprinde un număr însemnat de întrebări prin care se urmărește *terminologia administrativă, militară* sau numele unor obiecte de *primă necesitate* (de ex. *chibrit*), deși se știa că, în Provinciile alipite, se vor întâlni, aproape exclusiv, cuvinte luate din limbile stăpânitorilor veacurilor trecute. Recunoaștem acum că răspunsurile, primite la aceste întrebări, sunt extrem de instructive pentru cunoașterea procesului de eliminare a terminologiei străine, precum și o accentuată tendință de încetățenire a cuvintelor românești din Vechiul Regat.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

Nicăiri, ca în aceste răspunsuri, nu se poate recunoaște *repeziciunea* cu care subiectele vorbitoare au înlocuit terminologia veche, în timp de mai bine de un deceniu.

a) Județ

Începem cu întrebarea 380: **județ**, chestionată indirect. Cartografiind răspunsurile din cele 164 de puncte, recunoaștem, dintr'o primă privire, pe acestă hartă că *județ*, în Provinciile alipite, a pătruns, peste tot, în mare măsură. A fost suficient deci un deceniu pentru ca să înlocuiască, în Ardeal (Banat, Crișana și Maramureș) pe *comitát* și *varméd'ĕ*, în Bucovina pe *beţîrc*, iar în Basarabia pe *uz̧ăzd*. Această victorie se datorește împrejurării că *județ* venea pe cale administrativă, era oarecum oficial [1]). Însă mai hotărîtoare decât aceasta mi se par alte două cauze: *a*) Cuvântul precedent, localnic, era condamnat de conștiința subiectelor, considerat fiind de străin. Constat că, foarte des, țăranii cu care stau de vorbă spun că *varméd'ĕ* « vine pe ungurește »; *comitát* « pe nemțește » și *uz̧ăzd* « pe rusește », iar dacă s'a zis până acum, « nu mai trebue să zicem și de acum înainte » [2]); *b*) Administrația trecută a pricinuit țăranilor multe neajunsuri. Scăpați de ea, subiectele vorbitoare au tendința, conștientă sau subconștientă, de a se scăpa și de termenii introduși de dânsa.

Cuvântul nou, *județ*, pătruns în graiul satului, se adaptează des

[1]) Subiectele explică adesea că zic *județ* « de când a venit România » (astfel în satele. 347, 370, 375, 400, 440, 434, 486, 492, etc).

[2]) Tendința aceasta mi se pare că e mult mai accentuată în regiunile de frontieră cu vechile stăpâniri De ex la Pișcolt (333), jud Sălaj și Doba (335), jud Satu-Mare, subiectele, vorbind curent ungurește, au o *repulsiune* față de cuvintele ungurești pe care le recunosc ușor, tocmai fiindcă sunt bilingvi Răspund la diferite întrebări, cu un accentuat regret și amărăciune că ei nu știu cum ar trebui să se zică « românește », la diferite lucruri (de ex. la « rumegătura dela fierăstrău » i se zice· *furizpór*, 333; sau *séldescâ*, pentru « lătunoaie », în 335). Evident, când prin armată, școală, presă, etc., vor cunoaște termenul românesc, cel străin va fi înlocuit Nu tot așa de refractare cuvintelor străine din limbă sunt regiunile românești din centrul Ardealului. Acestea n'au o atât de pronunțată și intensă tendință de eliminare, nu consideră aceste cuvinte ca străine în graiul lor, fiindcă nu cunosc suficient limba ungurească.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

de subiectele vorbitoare și *fonetismului* local [1]). Pentru a nu apărea străin, el îmbracă o haină potrivită acestui fonetism.

În Banat *județ* devine *ʒ̡udeț* (85), *judi̯ĕț* (28); în Hunedoara: *judə̂ăț* (116), *jud'ĕț* (835), *jud'ăț* (109), *judi̯ĕț* (831), *ʒ̂ʲudə̂ĕțu* (art.) (90); în regiunea Sibiiului: *ʒ̡udi̯ĕțu* (129); *judi̯ĕțu̯* (122); pe lângă Alba-Iulia: *jud'ĕț* (138), *jud'ĕțu* (100, 136); aproape de Cluj: *ʒ̡iud'ĕț* (249), *jud'i̯ĕț* (247), *jud'ĕț* (289); în Sălaj: *jud'i̯ĕțu̯* (280), *jud'ăț* (298); în Țara Oașului: *ʒ̡iud'ĕț* (345); în Maramureș: *ğud'ĕț* (347), *ğudi̯ĕț* (348).

Pe lângă aceste adaptări la fonetismul local, rostirea *județ* (ca în limba literară), formează o arie, în regiunea orașelor Brașov, Făgăraș, Sighișoara, Târgu-Mureș, până în Secuime la Ghimeș-Făget [2]), apoi în Banat [3]) și, incidental, în partea vestică a Ardealului; sporadic în Bucovina și Basarabia sud-vestică.

În toate aceste regiuni cuvântul *județ* este alături de vechile cuvinte locale, cu excepția părții Sud-vestice a Basarabiei, în județele Cahul și Ismail, unde e singurul termen întâlnit E neîndoielnic că în aceste două județe, cuvântul *județ* este mai vechiu, fiindcă ele au aparținut Moldovei și României-Unite dela 1856—1878. Înlocuirea lui *uʲăzd* s'a întâmplat încă de atunci.

Desigur, peste puține decenii, triumful lui *județ* va fi desăvârșit și în regiunile unde îi mai rezistă reprezentanții trecutelor regimuri.

---

[1]) O. Bloch (în *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1929), observă același fenomen « généralement . . . ils adaptent les sons du français à leur propre prononciation » « En somme, c'est surtout le lexique du patois qui est envahi par le français » (p 135). Această adaptare la fonetismul local, cum îmi sugerează Th Capidan, pune cercetărilor asupra limbii noastre o cutezătoare întrebare. oare nu s'a adaptat tot așa fonetismului local și cuvintele din limba latină intrate în graiul populației autohtone, la cucerirea și colonizația Daciei de Romani și oare nu se datoresc acestei adaptări unele particularități ale limbii noastre?

[2]) Această parte Sud-estică a Ardealului și în alte părți prezintă forme caracteristice graiului muntenesc Avem deci o depășire lingvistică a vechilor frontiere politice, asemănătoare cu cea din Nordul Ardealului unde, până la Dej și Târgu-Mureș, se întinde graiul moldovenesc, ori nordic.

[3]) Pentru Banat am putea avea o întindere a graiului oltenesc sau o influență nouă, pe cale administrativă, fiindcă *județ*, relativ rar, s'a adaptat fonetismului bănățean.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

Adaptarea la fonetismul local merge mai departe. Cuvântul *județ* primește pe *u* final, în singular, acolo unde acest sunet, caracteristic limbii textelor vechi, se mai păstrează și astăzi. Aria de păstrare a lui *u* final se poate reconstrui numai pe baza cartografierii mai multor răspunsuri. Deși în câte un sat *u* final se păstrează, totuși sunt cuvinte la care el nu se întâlnește. Acestea nu prezintă pe *u* final fie din cauza tendinței de dispariție, fie din pricina unui cuvânt următor (deci în fonetică sintactică) rostit de subiect sau nerostit, dar existent în subconștientul subiectului.

Județ păstrează în Ardeal pe *u* final, mai mult sau mai puțin perceptibil pe o arie, ce se poate delimita astfel: o linie care pleacă în Sud-Vest de Brașov, de aici urcă spre Est de Făgăraș către partea vestică a orașului Sighișoara, de aici în spre Est de Turda, continuându-se spre Dej, până în Nord de localitatea Vima-Mare [1]), apoi spre Vest de Satu-Mare, până la frontieră. În partea vestică a Ardealului, plecând tot din Sud, linia începe, din Carpați, între jud. Sibiiu și Hunedoara, ajungând în valea Mureșului spre Sud de Alba-Iulia, de aici, în nordul orașului Deva, la izvoarele Crișului-Alb și pe cursul acestuia până la frontieră [2]).

Pluralul cuvântului nou, *județ*, este mai des *județe*, cu diverse evoluții a lui *e*, precedat de *ț* (devenit *ă*, *e* sau *î*, cu mai pronunțată sau mai puțin pronunțată tendință de reducere sau și de afonizare). Forma *județuri*, cu variate pronunțări (alterarea lui *d* din pricina lui *e* următor, sau reducerea lui *i* final) se întâlnește în punctele: 1, 18, 24, 35, 45, 116, 156 și 672, deci mai des în Banat și, incidental lângă Sighișoara și Ismail.

Adversarii lui *județ*, în drumul său de încetățenire, în Provinciile alipite, sunt următorii:

1. *Varmédie* (< ung. *vármegye* «județ»), cu următoarele forme mai caracteristice: *varmedĝĕ* (69), *u̯ărmi̯ĕd'ĕ* (333), *u̯armi̯ĕd'ĕ* (283,

[1]) Din alte hărți se constată că de aici linia se continuă pe lângă Baia-Mare și printre jud. Satu-Mare și Maramureș, spre frontiera Cehoslovaciei.

[2]) Această limită se precizează prin alte hărți. Urme de *u* final au mai întâlnit anchetele ALR.-ului și în dreapta Mureșului, în spre Vest de Arad, apoi în jud. Brăila și Ialomița, în spre malul Dunării Se pare că acest început de arie se continuă prin Muntenia, legându-se de aria din Ardeal pe la Fundata de lângă Bran, unde și astăzi *u* final este bine păstrat

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

335), *u̯ormi̯ĕd'ĕ* (339), *u̯ormi̯ĕd'ĕ* (280, 341, 355), *u̯armed'ĕ* (347, 351), *varmed'i̯e* (249), *varmed'i̯ĕ* (98). Acest ungurism formează în Ardeal o arie însemnată, având ca limită sudică Mureșul, dela graniță până la Târgu-Mureș, de aici spre Dej și partea Sud-vestică a județului Maramureș (trecând și în Cehoslovacia, la Apșa-de-Jos). În afară de acest teritoriu, cuvântul se întâlnește, sporadic, în Banat, Hunedoara, pe lângă Aiud și în Nord-Est de Târgu-Mureș.

2. *Comitat* (< germ. *Komitat)*, cu mai puține diferențe de rostiri la singular (păstrarea lui *u* final; sau rostirile *cu̯omitát* în 255, 259 și *cu̯omńitát*, în 361), decât la plural, unde se observă alterarea lui *t* (al doilea) din pricina lui *e* următor: *comitáćă* (75), *comitát'ĕ* (217, 218, 223, 268), *cu̯omitát'ĕ* (255).

Aria lui este următoarea: în Banat, sporadic în regiunea Sibiiului, Făgărașului, Blajului, apoi între Târgu-Mureș, Reghin și Valea superioară a Someșului-Mare până la Dej (cu pătrunderi și în partea estică a Maramureșului), apoi spre Cluj și Turda. Se pare că această răspândire se justifică prin administrația, în limba germană, a acestor regiuni la sfârșitul sec. XVIII și, în parte, și în sec. XIX; pentru unele părți, ca cea a Sibiiului, Sighișoarei și Bistriței, și prin centrele însemnate ale Sașilor, cu administrație săsească. Pătrunderea lui în Maramureș s'a făcut numai aproape de jud. Năsăud, probabil și prin faptul că locuitorii de aici vin des la lucru în Valea superioară a Someșului-Mare.

3. *Beț̂ârc* (< germ. *Bezirk* «județ, district, plasă»), general în Bucovina, cu varianta *beț̂irc* (395), cu pl. *beț̂îrcuri* sau, în 395, *beț̂îrĉe*.

Pătrunderea lui în Bucovina se explică prin administrația germană de aproape un secol și jumătate. Cu ezitarea subiectului, acest cuvânt este atestat, odată, în Banat, în punctul 5.

4. *Ui̯ăzd*[1]) (< rus. *uĕzdŭ*) cu varianta *ui̯ăz* (467, 476). Pentru plural este mai răspândită forma *ui̯ăzdur*[1] și mai rare formele: *ui̯ĕ̯zde* (398), *ui̯e̯zdę* (652), *ui̯ăzdę* (456, 658) și *ui̯ăzur*[1] (480). Cuvântul este caracteristic Basarabiei, cu excepția județelor Ismail și Cahul (v. *județ*).

[1]) Satele dincolo de Nistru, din USSR., pe lângă *uăzd*, termenul vechiu, au și *raį̯ón* (464, 476) și *rą̆į̯ón* (454, 458), potrivit actualei împărțiri administrative.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

5. *Médiĭĕ* (< ung. *megye* «districtus») comunicat numai în Voșlab (576), sat mare românesc, lângă Gheorgheni, care are în pronunțare multe particularități neobișnuite și neîntâlnite în anchetele de până acum.

În răspunsul: «*uiăzd* (pe rusește), *uiăzdur*[1], *ținút*, *ținútur*[1] (pe moldovenește), *judiă'ț*, *judiĕță* (pe românește)», primit din 440 (în Basarabia) ni se păstrează numirea moldovenească mai veche, în locul cuvântului muntenesc *județ*. Deci *ținut* n'a fost înlocuit peste tot de *județ*.

b) **Prefect**

La întrebarea 383 figurează cuvântul *prefect*. Și acest cuvânt înlocuește, în măsură mare, termenii vechi ai Provinciilor alipite.

În drumul său de încetățenire, el primește diferite forme în graiurile localităților anchetate. Mai caracteristice sunt: *prifęct* (576), *prefęctoru* (578), *prefęctru* (573), *prefęctăr* (227), *prefęt*[u] (308), *prefęctor*[u] (295), *profęct* (401, 428, 467, 480, 669, 680), *profęctor* (403, 461, 470, 502). Acestea demonstrează că limba a căutat să adapteze și acest nou venit diferitelor forme existente în graiu. Procesul n'a fost așa de ușor ca la *județ*, care era sprijinit de «județ = judecată» (cf. Tiktin, DRG., s. v. *județ*) păstrat sau ținut «în viață» de textele apocrife sau de biserică. Unele regiuni, cum e Basarabia, interpretează pe *pre-* din *prefect*, ca *pro- (profect)* ajutat, probabil, de un prefix *pro-*, de altfel puțin obișnuit în graiul popular, sau apropiindu-l de cuvinte ca *profesor*.

În multe cazuri, mai ales când subiectele sunt femei, termenul *prefect* nu este cunoscut (164, 200, 251, 266, 772). Ele răspund: «acelea nu le știu» (164), «îi aud zicând *prięfęctu*» (359), «nu știu, la noi în sat nu este» (772), etc. Bărbații, ieșind mai des «prin lume» din satele lor izolate, au contact mai frecvent cu autoritățile și deci posibilitatea să audă, ba chiar să vadă pe prefect. Aceeași constatare se poate face și despre cuvintele «episcop» și «mitropolit».

În Ardeal: *prefect* a înlocuit sau înlocuește pe *șpan*[1]) (< v. ung.

[1]) O dovadă că în Ardeal, *perifer*ic, s'a păstrat o formă mai veche a ung. *ispán (főispan)*. Cf. *Magyar nyelvtörténeti szótár*, Budapesta (1890), vol. I, s. v. *ispan*.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

span « praefectus ») în punctele 352 și 354 și pe *fișpan* (< ung. *fő-ispán)*. Acest din urmă cuvânt nu s'a încetățenit în diferitele graiuri. El păstrează și astăzi fonetism străin: *fő·ișpán*[1]) (231), *főűșpán* (571), *fűșpán* (247), etc. Contactul țăranului din Ardeal cu prefectul era mai rar subt regimul trecut, de aceea sunt sate în care se răspunde cu « subprefect », adică: *ulișpán* (283, 285) sau *ălișpan* (118,251), căci cu acesta erau în contact mai des.

În Bucovina: pe vechiul *căpitán* (v. Tiktin, DRG., s. v.) (375, 378), cu variantele formale *capitán* (381, 392, 395) sau chiar *capîtán* (391).

În Basarabia: pe *ispravnic* (termen caracteristic Moldovei, pentru *prefect*, v. Tiktin, DRG., s. v. *ispravnic*), comunicat din punctele 398, 440 și pe *zęmski naîalnic* (486), cu variantele interesante: *voiski năîálnic* (486) și *uiăzd nicîlean* (498).

Aproape în toate răspunsurile primite, subiectele se cred datoare să informeze pe anchetor că termenii înșirați mai sus, sunt de origină ungurească, nemțească sau rusească, iar astăzi se mai întrebuințează numai de bătrâni. Deci, primul pas hotărîtor pentru soarta și viața acestor termeni și pentru izbânda lui « prefect ».

c) Primar

Tot în această categorie intră și **primar** dela întrebarea 382 a chestionarului.

Privind răspunsurile cartografiate remarcăm: 1. că « primar » n'a pătruns, în Provinciile alipite, în aceeași măsură ca « județ » și « prefect »; 2. că vechii termeni localnici se păstrează; 3. că « birău », « chinez », etc. nu sunt considerate cuvinte străine în graiurile locale. Numai în punctul 269 « birău » este considerat ca « vorbă ungurească ».

Aceste constatări ne îndreptățesc să spunem că « primar » nu e mai slab decât « județ » ori « prefect », ci că altele sunt circumstanțele « luptei » pentru încetățenire în graiurile Provinciilor alipite pentru « primar », și altele pentru « județ » și « prefect ». Fiecare din aceste cuvinte își are oarecum propria-i istorie.

[1]) Punctul între *ő* și *i* notează că cele două sunete nu formează diftong.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

«Primar» a întâlnit în drumul său cuvinte care nu-i erau străine (ca *jude*, de ex.) sau chiar dacă sânt, ele s'au adaptat complet fonetismului local — deoarece au pătruns de mult în limbă — încât nu li se mai poate recunoaște «ușor» originea lor străină. În *bgirău*, *bd'irău* sau *girău* [1]) mai greu se poate recunoaște ung. *biró* (cu același sens). Alte cuvinte, ca *vornic* și *staroste*, au fost sprijinite și de alte înțelesuri pe care le au acestea în limbă (la nuntă, de exemplu). Adversarii lui «primar» opun o mai îndârjită rezistență și, de sigur, înlocuirea lor nu se va putea face decât într'un timp, relativ, mai îndelungat.

Materialul ALR.-ului — ca și în alte cazuri — ne permite să constatăm supraviețuiri ale unor forme sau cuvinte latinești dispărute din limba literară sau din majoritatea graiurilor [2]).

Pentru «primar» se zice *jude* în regiunea Avrigului, Sibiiului și Alba-Iuliei, având următoarele forme: *júde* (122, 131, 170) și *ẑiúde* (129). Pluralul este: *juz* (170), *ẑiuz'* (129), *jẑuz'* [3]) (131) sau *júdieĉ* (122). Dacă la Boița, j. Sibiiu (122) avem *jude* pentru «primar», probabil aria acestui cuvânt se întinde și dincolo de munți. Avem deci păstrat și astăzi pe lat. JUDEX, cu pl. JUDICES (cf., pentru alte înțelesuri, Tiktin DRG., s. v. *jude*). Interesantă este forma articulată din sg. *ẑiudelea* din 129 (Acliu, j. Sibiiu). Această comună are aproape consecvent ca articol *-lea*, pentru *-le* (de ex.: *fiețiĕlea*, pt. «fetele», întreb. 631; *haĭnilea*, pt. «hainele», întreb. 644; *părețiĕlea*, pt. «păretele», întreb. 653; *babiĕlia*, pt. Babele — Baba Dochia —, întreb. 632).

Banatul, pe lângă *primariu* (1, 5, 12, 24, 26, 35, 77), păstrează

---

[1]) Transcriere fonetică, în care *gi* corespunde lui *ghi* din limba literară.

[2]) Lat. VESTIRE este cunoscut mai ales de textele noastre vechi (cf. Tiktin, DRG. s. v. *dezvești* și *învești*; și Candrea-Densusianu, Dicț. et., El. lat. s. v. *învești)*. Viu, în graiu, el se întâlnește și astăzi, însă numai în fraze izolate. La întreb. 1182 a): «șarpele lapădă pielea» și 1182 b) «de pe om, când se jupoaie pielea, după o boală», constatăm că despre «șarpe» se zice: *o d'ăvăscút* (273), *să d'ăzveșt'ĕ* (333, 343, 352, 357, 361), *să mveșt'ĕ* (285), *s'o d'avăscútu* (280), iar despre om: *să d'ăzveșt'ĉă* (298), *să mveșt'ĕ* (285). Aceste cuvinte se păstrează în regiunea Nord-vestică a Ardealului. Transcrierea exactă a răspunsurilor nu s'a putut face din lipsă de caractere; de aceea am citat formele cu o transcriere fonetică apropiată.

[3]) Transcrierea *jẑ* trebue considerată ca un sunet intermediar între *j* și *ẑ*.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

încă pe *kińĕz* (9, 28, 35, 75) cu varianta *kińăz*[1]) (40, 45), reprezentantul srb. *knez*[2]).

Ardealul, Crișana și Maramureșul au pe « birău ». Labiala *b*, în acest cuvânt, este palatalizată. În regiunea superioară a Someșului-Mare, în dreapta, până lângă Maramureș, în stânga până la Mureș — și chiar și pe cursul superior al acestui râu — se întâlnește forma *bĝirău* (217, 218, 360, 227, 571, 243, etc). Teritoriul din dreapta Someșului-Mare (cu excepția părții superioare), împreună cu Maramureșul, regiunea Satu-Mare și pe văile celor trei Crișuri, până aproape în valea Mureșului (în stânga acestuia numai lângă Târgu-Mureș), păstrează rostirea *bd'irău*. Cu dispariția elementului labial (b), deci forma *d'irău*, avem o arie pe cursul mijlociu al Mureșului (între Târgu-Mureș și Orăștie). Această arie pare a fi fost mai întinsă, rostirea *d'irău* se întâlnește și în 178 (reg. Făgărașului) și în 200 (lângă Brețcu). Din Sud-Vestul Ardealului înaintează rostirea *girău*[3]) (164, 158, 148, 576), ajungând în Secuime, până la Gheorgheni, și, în dreapta Mureșului, până lângă Aiud. Rostirea *birău* se întâlnește în Hunedoara (107, 112, 116, 118) și în dreapta Mureșului, între Deva și Arad, iar de aici, în apropiere de frontieră, până la Oradia. În aceste regiuni și în alte cazuri nu întâlnim *consecvent* fenomenul palatalizării labialelor[4]).

Pentru plural sunt interesante formele: dela *bĝirău : bĝ'irę̯ĭĕ* (217, 227, 259, 268) și *bĝiraĭĕ* (360, 223); — dela *bd'irău : bd'irę̯ĭĕ*

---

[1]) Semnul *n* reprezintă un *n* semi-palatal, față de *ń* complet palatal.

[2]) În Banat, unde influența sârbească este însemnată, nu putem considera pe « chinez » originar din ung. *kenéz*, cum îl consideră Cihac și, după el, Tiktin (cf. DRG. s. v. *chinez)*, ci din sârb *knez*. E. Petrovici, studiind influența sârbească în limba română, îmi semnalează și alte cazuri de intercalare a unei vocale în grupe de consonante, de felul lui *kn*, neobișnuite în limba română, care n'au putut intra prin filieră ungurească, fiindcă ei îi lipsesc aceste cuvinte slave (srb. kmet > rom. băn. *cumet* sau *chimet* « consilier comunal », cf. Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia*, Buc. 1913, la glosar, s. v. *chimeți)*.

[3]) Citește ca *ghi* din limba literară, în cuv. *ghimpe*.

[4]) Păstrarea formei *birău*, în regiunea de frontieră, ar fi putut să fie ajutată și de ung. *biró*, mai ales că aici subiectele cunosc sau vorbesc și limba ungurească. Nu trebue uitat faptul că palatalizarea labialei *b* în unele regiuni există *numai* la anumite cuvinte. Deci adesea fiecare cuvânt își are o arie proprie de palatalizare

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

(352, 354, 351), *bd'iraiĕ* (357, 359, 257, 251, 98, 339); *bd'iraŭă* (355), cu ideia de feminin, apoi *bd'irăi* (283, 285, 266, 270, 278); — dela *d'irău : d'iraie* (140) tot feminin, și *d'irăi* (200) masculin; — dela *girău : giraiĕ* (164) tot feminin; — dela *birău : bireiă* (118), *birauă* (302) feminine și *birăi* (116, 315, 320), masculin. Ideia de plural, este puțin obișnuită, în câteva puncte; subiectele nu pot forma pluralul, adăugând că, în sat, ei au « numai unul » (138, 280, 273).

În două sate din apropierea orașului Sighișoara se întâlnește cuv. *fonoĝiu* (156, 160), alături de *primáriu* (160), care este ung. *falnagy* (v. DA. s. v. *fălnogiu*).

În Șcheii Brașovului (180) pe lângă « primar » se zice mai des, *tátăl de veĉin* (după germ.-săs. *Nachbarvater*).

Bucovina întrebuințează curent cuvântul *vornic* (370, 375, 378, 381, 385, 391, 392, 397), cu varianta *ẇornic* [1]) (393). Pentru plural avem formele: *vornîs* (378, 391, 391, 392) și *vorniĉ* [2]) (370, 375, 397) și *ẇorniĉ* (393). Probabil, această arie se întinde și în Moldova. Acest sens al lui *vornic* (< psl. dvorníkŭ) este menționat și de Tiktin (în DRG. s. v. *vornic*).

Basarabia, cu excepția județelor Ismail și Cahul (unde se întrebuințează *primar* [3]), are, în loc de « primar », pătruns de curând (502, 428, 434, 461, 660, etc.), pe *stároste* (< psl. *starosta*, Tiktin, DRG., s. v. *staroste*). Forme de plural putem atesta numai pe: *stárost'* (486, 498) și *stároste* (456, 652).

Noul cuvânt, *primar*, s'a adaptat și el fonetismului local. În Ardeal întâlnim mai des formele *primár'* sau *primáriu*, mai ales în aria de păstrare a lui *u* final. În Basarabia « primar » se rostește *primáre* (637, 647, 680), *prẹmáre* (428, 434), dar și *primár'* (502 660, 669). Forma *primar*, ca în limba literară, o atestăm numai în punctele 772 (de lângă Bran) și 691 (de lângă Galați), probabil la limita ariei care va fi caracteristică Olteniei și Munteniei.

Acest proces rapid de eliminare din graiuri a cuvintelor de ori-

---

[1]) *w* inițial este un *v* bilabial Acest sunet l-am întâlnit, până acum, numai aici și în 231 (Lăureni, lângă Târgu-Mureș). În 231 este curent atunci când, inițial, în alte regiuni, avem *u* (: *uom*, aici *wom*).

[2]) În punctele 370 și 375 am notat un sunet între *ĉ* și *č*, acest din urmă caracteristic Maramureșului, fiind articulat mai îndărăt pe palat.

[3]) Cf. cele spuse la *județ*, pentru această regiune.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)

gină străină se întâlneşte foarte des în materialul ALR.-ului. Inovatoare nu este numai generaţia tânără, ci şi cea mai în vârstă. Subiectele peste 50 de ani primesc cu aceeaşi uşurinţă cuvintele nouă, ca şi cele care au făcut şcoala sau armata subt regimul românesc. Nu se mai poate afirma că conservativismul este în raport cu generaţia şi nici că totdeauna satele dela munte sunt mai refractare influenţelor nouă, decât cele dela şes [1]).

Din aceeaşi categorie cu *judeţ*, *prefect*, *primar*, mai fac parte şi alte cuvinte, din care pomenesc numai următoarele: soldat, înlocueşte în Ardeal, pe *cătană*, iar în Basarabia pe *moscal*; tun, în Ardeal pe *ad'eu*, în Bucovina pe *canoane*, în Basarabia pe *arudie*; prizonier, în Basarabia pe *căzut în plin* s. *plenic*; chibrit, în Ardeal pe *moşâni*, *d'ufe*, *şfebele*, *răipelţuri*, *ţinhęlţuri*, *şélitre*, *bâţuri*, etc., în Bucovina pe *ţâbric*, în Basarabia pe *sărnic*; zahăr, în Ardeal pe *ţucor* şi *mńęre albă*, *coşt'e d'e mńęre*, etc.

Când e vorba însă de cuvinte din îndeletnicirile mai intime ale ţăranilor, deci de ceea ce este propriu unei vieţi patriarhale, conservatismul este accentuat.

3. FĂRÂMÀ, FRĂMÂNTÀ, SOAGE ŞI ALTE SINONIME

a) Fărâmà — frământà

Prezint în cele următoare răspunsurile primite la întrebarea 1989: « cum ziceţi când faceţi fărâme cu mâna, la pui, dintr'o bucată de pâine ? », făcându-se gestul potrivit. Ea s'a adăugat chestionarului normal (împreună cu alte două sute) numai din al 26-lea sat al anchetei înainte, din această pricină lipsesc răspunsuri din câteva sate din nordul Ardealului şi din regiunea Sibiiului. Cu toate acestea materialul ce-l public este adunat din 139 de localităţi.

Grupat, în ordine alfabetică, el este următorul:

călcà (< lat. *calcare*), numai odată, din Bihor (308), subt forma: *îl calcu*.

[1]) Comuna Câmpu-lui-Neag, complet izolată (faţă de Livezeni, de lângă Petroşeni, amândouă din jud. Hunedoara) e mult mai inovatoare decât una dela şes.

BDD-A14802 © 1931-1933 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:53 UTC)